

УДК 81'367:821.161.2Франко.08

**ФУНКЦІОНУВАННЯ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ З ПІДРЯДНИМИ
АТРИБУТИВНОЇ СЕМАНТИКИ В ПОВІСТІ І. Я. ФРАНКА „ЗАХАР
БЕРКУТ”(1883 Р.)**

Наталія Фарина

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української мови,
вул. Університетська, 1, кімн. 234, 79001 Львів, Україна
тел.: (0 322) 239 47 17
ел. пошта: natfaryna@ukr.net*

Проаналізовано особливості функціонування складнопідрядних речень з підрядними присубстантивно-означальними, які були виявлені у повісті І. Я. Франка „Захар Беркут” (1883). Для дослідження використано описовий та кількісний методи. Звернено увагу на специфіку семантики підрядних предикативних частин, перелічено мовні явища, якими вони ускладнені. Проаналізовано стилістичні функції складнопідрядних речень з підрядними означальними.

Ключові слова: складнопідрядні речення з підрядними означальними, присубстантивно-означальні підрядні частини, сполучний засіб, атрибутивно-видільна та атрибутивно-присднувальна семантика.

Поліпредикативні синтаксичні структури – невід’ємний елемент текстового полотна художнього твору. Змістове наповнення прози зумовлює необхідність використання величезного числа виражальних засобів, у тому числі й мозаїки синтаксичних конструкцій варіантного конструювання. Увагу привертають складнопідрядні речення з підрядними означальними, які є невід’ємною частиною тексту, інструментом побудови образності, відтворення об’єктивної дійсності у взаємозв’язках та атрибутивних відношеннях. У повісті І. Я. Франка „Захар Беркут” зафіксовано 382 складні речення, де функціонує хоча б одна підрядна частина атрибутивної семантики. Абсолютну більшість цих синтаксичних структур становлять складнопідрядні речення з підрядними присубстантивно-означальними – 320 одиниць (83, 8 % від загального обсягу). Серед них виявлено 154 елементарні та 166 неелементарних поліпредикативних одиниць (відповідно 48, 1 % та 51, 9 %). До складу останніх входить 46 речень, де поєднано кілька залежних означальних частин різними способами підпорядкування (послідовна підрядність, однорідна та неоднорідна супідрядність). Кількісне співвідношення цих речень у творі, особливості змістової та структурної побудови, формальні засоби зв’язку головної та залежної частин становлять специфіку авторського стилю І. Я. Франка, а також відображають загальні тенденції розвитку української літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ століття.

З погляду семантики змістових відношень між предикативними частинами аналізовані структури можна поділити на дві основні групи: речення з атрибутивно-присднувальними та атрибутивно-видільними відношеннями. Їхнє відсоткове співвідношення у першій редакції повісті: 55, 7 % становлять синтаксичні структури з підрядними частинами атрибутивно-присднувальної семантики і 44, 3 % –

атрибутивно-видільної. Таке розподілення можна пояснити бажанням автора подати більше нової інформації у структурах 1-го типу, описати деталі навколишньої дійсності чи внутрішнього світу персонажів: *Одно тільки клопотало його, що зробити з Мирославою, котра конче хотіла й собі стояти на окремій становищі, а не при боці свого батька [7, с. 12–13]* (надалі вказуємо тільки сторінку з видання твору – авт.). *Не вітцем і опікуном ми вважаємо твого князя, але карою божою, зісланою на нас за гріхи наші, від котрої мусимо відкупуватися щорічними данинами [с. 62]. Бурунда нічого не відповів, а лише дивився кругом на воду, що чимраз грубішою верствою покривала долину [с. 164].* Натомість синтаксичні конструкції з атрибутивно-видільними відношеннями допомагають розставити змістові акценти, виділити предмет чи явище з-поміж подібних: *Він перший раз зі щирим подивом глянув на нього, але zarazом і жаль йому зробилося того велетня, якого упадок, по його думці, був близький і неминучий [с. 62 – 63]. – Скажи нам, вояче Митьку, – почав питати його Захар, – ти знаєш сього боярина, проти котрого хочеш свідчити?[с. 68]. Пора вам не дрімати, але вдарити в дзвони і громадами поскидати з себе ті пуга, в котрі обпугала вас боярська неситість і княжа сваволя [с. 71 – 72].*

У реченнях з атрибутивно-видільними відношеннями, крім власне атрибутивної семантики, можуть бути додаткові значеннєві нашарування, які спричинені сполучними засобами, типовими для інших складнопідрядних речень. У тексті повісті зафіксовано часопросторові семантичні відтінки: *Будь-що-будь, а йому треба було приїздити похід аж до тої хвилі, коли він станеться неможливим [с. 160]* (додаткове акцентування на значенні часу). *Тільки та долина, де лежало село, а також кілька помениших порічин, не покритих лісом, надавалися до хліборобства і видавали щороку багаті збори вівса, ячменю і проса [с. 26]* (відтінок просторової локалізації).

Аналіз синтаксичної структури складнопідрядних речень із підрядними означальними показує, що репертуар сполучних засобів, які використовує І. Я. Франко у першому і другому виданні повісті, не ідентичний. Це є свідченням редакторської праці письменника над мовою свого твору і наближенням її до східноукраїнського варіанта.

У першому виданні повісті найчисленнішим є вживання сполучного слова **котрий** (58 %). Воно є своєрідною ознакою стилю автора. Переважає функціонування слова **котрий** у відносному значенні та з різними семантичними відтінками: *Що давно ліси густі, непрохідні закривали майже весь її простір, окрім високих полонин, сходили в долину аж над самі ріки, – тепер вони, мов сніг на сонці, стопилися, зрідли, змаліли, декуди пощезали, лишаючи по собі лісі облази; інде знов із них остоялися лише пообсмалювані пеньки, з-між котрих де-де несміло виростає нужденна смеречина або ще нужденніший яловець [с. 5]. І батько, котрий з разу також радив Мирославі остатися в таборі, в кінці мусів уступити її просьбам [с. 11]. Більше як десять громад з ближчої й дальшої околиці прислали до Тухлі своїх виборних на громадську раду, на котрій мало обговорюватись побудовання нової дороги [с. 47].*

У ролі опорних елементів найчастіше виступають іменники – назви неістот (71, 4 %), рідше – істот (28, 6 %), наприклад: *Круг неї, мов височезний паркан, бовваніли кам'яні стіни, по котрих п'ялися де-де пачоси зеленої ожини та корчі ліщини [с. 27]. Прийми ж за своє чесне діло подяку отця, котрого вся любов і вся надія в тій одній дитині [с. 24].* Вони належать до таких тематичних груп, як „назви

спорідненості і свояцтва” (*отець, батько, донька, син, брат*), „найменування груп, прошарків суспільства та їх окремих представників” (*бояри, боярин, цар, розбійник, конокрад, посторонній, князь, дружинники, начальник, громада* та інші), „військова група лексики” (*полоняник, загони, вороги, осаджені, втікачі, битва, військо, лучник, ложки* (частини металевих машин), *метавка, відряд* і таке інше), „номени на позначення географічних об’єктів, територій” (*водопад, луки, заглибини, вир, долина, вал*), „назви професій” (*рубачі, трачі, гонтарі, лісничі*) та інші. У багатьох реченнях підрядна атрибутивна частина залежить від опорних слів, виражених власними назвами: *Мирослава, Тугар Вовк, Максим, Сторож*.

Займенник **котрий** функціонує у всіх відмінкових формах, серед яких ядро становить називний відмінок – 41, 3 % від усіх речень, решта – знахідний (20 %), родовий (18, 7 %), місцевий (10 %), орудний (6 %), давальний (4 %).

О. А. Скоропада стверджував, що „серед інших сполучних слів найбільш поширеним ... було слово **котрий**, яке вживалося в різних родах і відмінках, в безприйменикових і прийменикових конструкціях і в синтаксичній ролі підметів, додатків, а також означень у випадку повторення слова в підрядному. Місце в реченні – *препозиція*” [5, с. 97]. Можемо зробити висновок, що у західноукраїнському варіанті української мови воно довше зберігало провідну роль, ніж у східноукраїнському, через вплив польської та книжної мов.

Наступним за частотністю є використання сполучного слова **що** (28, 2 %): *Та все-таки йому, гордому бояринові, що виріс і великої честі дослужився при князівським дворі, важко було прилюдно віддавати подяку за вирятування доньки мужикові [с. 23]. Від скал, що затіснявали вплив потоку з тухольської долини, лежали вже довгі тіні; в самій тіснині було сумрачно, холодно і слизько [с. 34].* Цей сполучний елемент у більшості випадків приєднує підрядну частину до опорного іменника – назви неістоти (58, 4 %), рідше – до назви істоти (41, 6 %). М. У. Каранська [3, с. 190], аналізуючи семантичну своєрідність сполучних засобів, вказує на відсутність якісного відтінку у його значенні. Проте частотність, яку зафіксовано у творі, свідчить про активне функціонування цього елемента в українській мові саме в таких контекстах.

Зрідка підрядні означальні частини приєднуються омонімічним сполучником **що** (4, 3 %): *3 пропадистих, чорних мов гирла безодні дебрів піднімала ся сивими туманами пара – знак, що на дні тих дебрів плили невеличкі лісові потоки [с. 11]. Нехай же ваш зв'язок в нинішню побідну днину буде порукою, що й наш народ так само перебуде тяжкі злигодні і не розірве свого сердечного зв'язку з чесною й людськістю! [с. 183].*

Відносний займенник **який** в ролі сполучного засобу вживається у повісті „Захар Беркут” досить рідко (5 %): *Бояри відійшли вже були досить далеко, Максима не видно, а перед нею безладна сутолока скал та ломів, через яку, бачилось, прохід був неможливий [с. 19]. Дійшли вже до самого найвужчого гирла, поза яким плаї розширювався в велику, споховасту площину [с. 14].* Найчастіше він служить для приєднання залежної частини до опорних слів, виражених іменниками – назвами неістот (60 %), трохи рідше – назвами істот (40 %). У 42, 9 % випадків відмінкові форми опорного та сполучного слів співпадають. Відносний займенник **який** вжито у граматичних формах родового (42, 9 %), називного (21, 4 %), знахідного (21, 4 %) та орудного відмінків (14, 3 %).

Можна припустити, що на той час сполучний засіб **який** не був основним інструментом приєднання підрядних означальних частин до головних.

О. Н. Синявський [4, с. 115 – 119] вказує на чужорідність цього елемента у системі. Проте на початку ХХ століття частотність його використання, за словами мовознавця, зростає. Цей засіб має атрибутивний відтінок у семантиці, на сучасному етапі розвитку мови він найпоширеніший серед усіх сполучних слів.

Окрему групу становлять формальні засоби для передачі у залежній частині ознаки за місцем або часом: *де, звідки (відки), коли, поки*. Їх необхідно відрізнити від підрядних обставинних, у яких теж функціонують такі сполучні елементи. Науковці радять звертати увагу на те, від яких членів речення у головній частині вони залежать. „Підрядними означальними ... слід вважати такі речення, які підпорядковуються підмету або додатку головного речення, вираженому іменником чи присубстантивною частиною мови” [6, с. 208]. І. І. Слинько, детально аналізуючи особливості вживання формальних засобів зв'язку в реченнях нерозчленованого типу, звертає увагу на так зване синонімічне вживання взаємозамінних елементів, зокрема для передачі у підрядній частині просторової або часової семантики. „...Якщо іменники із значенням місця або часу виконують у підрядній частині функцію просторового чи часового поширювача, то на місці відносних займенників звичайно стають відповідні займенникові прислівники” [6, с. 460].

Структури, в яких сполучний елемент **де** виступає додатковою вказівкою на просторову семантику означуваного іменника, становлять лише 1, 8 %. Наприклад: *Рядами стояли на нім до схід сонця гладкі кам'яні брили, призначені на стільці, де сідали старці громадські, батьки родин [с. 41]. Дівчата передали свої вінці молодцям – їм не слід було сходити в долину, де кожної хвили міг нападсти ворог [с. 152].*

Лише двічі в групі аналізованих структур використано прислівник **відки**, який є діалектним варіантом слова **звідки**. Функціонування такого сполучного засобу знову ж таки позначене накладанням на атрибутивну семантику локативного відтінку: *За сим він пішов, щоби закликати своїх тухольських товаришів, при їх допоміг медведицю швидко обдерто зі шкіри, а малі медведята перенесено на збірне місце, відки ціле товариство по скінченню ловів мало удатися назад до табору [с. 24]. Хоч до огорода його батька було ще далеко, то він кілька разів зупинявся, прилягав до землі, стукав, шпортав, а все позирав наперед себе, до потока, відки мала прийти для нього поміч [с. 162].*

Відносна частотність використання сполучного засобу **коли** – 1, 8 %. Він виражає часову означеність іменника або субстантивованого компонента. Наприклад: *В лісі повише потоку їх молодці рубали грубі ялиці, заострювали їх з обох кінців, мов палі, прив'язували до обрубаних із гілля пнів важке каміння, щоб ті новомодні стіноломи плили попід водою, і, виждавши відповідну хвилю, коли серединою озера зробилася від водопадку прудка течія просто до монгольських становищ, почали долі потоком пускати ті пні [с. 175]. Вночі перед тим днем, коли ми мали рушати на медведів, показала мені в сні моя мати [с. 76].* Опорні елементи у головній частині належать до часової тематичної групи (*хвиля, день*).

Зафіксовано вживання у складнопідрядному реченні з підрядним означальним сполучного засобу **поки**: *Які тривожні, які страшні, пекельні хвилі перебував Максим за той час, поки боярин пішов звіщати Бурунду про його намір! [159].*

Специфічною рисою Франкового стилю є побудова конструкцій з ускладненими підрядними означальними частинами. Як зазначає С. Я. Єрмоленко, „ускладнення синтаксичних конструкцій, уживаних у художній прозі, треба

розглядати як закономірний розвиток художнього стилю, що полягає в тісній взаємодії, переплетенні типів описового, оповідного мовлення і роздумів” [2, с. 196].

Не всі складнопідрядні речення зазнають ускладнення. Проте трапляються випадки поєднання у залежній частині кількох таких засобів. У першій редакції повісті зафіксовано використання таких засобів ускладнення:

Різновиди ускладнень	Кількість речень
Однорідні члени речення	71
Відокремлені члени речення	23
Вставні слова	3
Однорідні члени речення + відокремлені члени речення	6
Відокремлені члени речення + вставне слово	1
Однорідні члени речення + вставне слово	2
Вставне слово + однорідні члени речення + відокремлені члени речення	1

Для уникнення збігу кількох предикативних підрядних частин однакової семантики І. Я. Франко використовує однорідні члени речення, які за частотністю вживання становлять ядро усіх засобів, наприклад: *Вода покрила землю, глина розм'якла і розпливалася болотом у руках монголів – така гать не могла спинити води, котра чимраз сильніше, з усіх боків валилася в яму, довго плюскотіла і щезала в ній, поки вкінці не наповнила її зовсім* [с. 164]. *Бач, ми нападні диким ворогом, що понищив наші хати, зруйнував наш край, порізав тисячі нашого народу* [с. 156]. Однорідними у тексті виступають усі члени речення, проте найчастіше І. Я. Франко використовує однорідні присудки, які поєднуються спільним компонентом – сполучним засобом, що у підрядному реченні виступає підметом (логічним суб'єктом дії), наприклад: *Та все-таки йому, гордому бояринові, що виріс і великої честі дослужився при князівськїм дворі, важко було прилюдно віддавати подяку за вирятування доньки мужикові* [с. 23].

Відокремлені члени речення доповнюють за змістом залежні частини: *Я знаю стежку з сеї кітловини, безпечну, а скриту, о котрій не знає ніхто в Тухлі, окрім мого батька й мене* [с. 157]. *З-під коріння липи була нора погожої води, котра відтак, тихо журчачи по дрібних камінцях, впливала до потоку* [с. 41].

Введення у твір таких одиниць зумовлене авторським бажанням чіткіше передати змістові деталі твору, увиразнити описи, які візуалізують читачеві сюжетні колізії. Наприклад: *То тільки диво, що й Тугарова донька Мирослава, не покидаючись батька, посміла також вирушити разом з гістьми на лови* [с. 7]. *"Тим ліпше! тим ліпше!" – говорила вона з таким смілим поглядом, з таким солодким усміхом, що Максим, мов очарований, не міг нічого більше сказати* [с. 11]. *В руках стискала сильно сріблом оковане ратище; через плечі у неї висіли міцний лук і сагайдак зі стрілами, а за гарним шкіряним поясом, що, мов вилитий, обхапував її стрункий дівочий стан, застромлений був топір і широкий мисливський ніж з кістяними черенцями* [с. 19].

І. Я. Франко використовує вставні слова та конструкції з метою висловити власне ставлення до того, що відбувається, або позицію персонажів, в уста яких вони вкладені: *Бояри відійшли вже були досить далеко, Максима не видно, а перед нею*

безладна сutoлока скал та ломів, через яку, бачилось, прохід був неможливий [с. 19]. Слова ті сказані були різким, гордим голосом, котрим боярин, очевидно, хотів показати громаді свою вищість [с. 58]. Я хотів би тільки показати вам і вбити незнищимо в вашу тямку те становище, на котрім би нам, по моїй думці, треба стояти, твердо стояти до крайньої крайности [с. 54].

Поєднання кількох видів ускладнення в одній залежній частині є свідченням високої формозмістової організації текстового полотна повісті, особливістю авторського стилю. Ці конструкції є яскравим прикладом виражальних можливостей мови на цьому етапі її історичного розвитку. У творі засвідчено паралельне використання однорідних та відокремлених членів (*Се була звичайна, стародавня церемонія, що знаменувала очищення уст і прояснення ока, потрібне при таких важнім ділі, як народна рада [с. 42]*), вставних слів та однорідних членів (*Видячи, що медведі та дики часто калічать худобу й людей у горах, він, ще будиши молодим парубком, задумав навчитися лічити рани, і, покинувши батьківський дім, вибрався в далеку, незнайому дорогу до одного славного ворожбита, який, чутка була, вмів замовляти стріли і кров [с. 43]*), вставних слів та відокремлених членів (*Попереду сильний відряд узброєної молодезі, котрий лавою в три ряди став у долині, лицем звернений до монгольського табору, може, на яких тисячу кроків віддаленого відси [с. 152]*), поєднання цих трьох видів ускладнення (*Зате частіше лучалися каліцтва, рани, на котрі, певно, ніякий знахар не вмів так скоро і так гарно зарадити, як Захар Беркут [с. 43]*).

За особливостями розташування підрядної частини щодо головної виявлено 52 речення, у яких залежна частина перериває головну (інтерпозиція), 1 синтаксична одиниця, в якій вона знаходиться перед головною (препозиція), та 220 випадків – після головної (постпозиція).

Про описову художність Івана Франка свідчать також підрядні означальні частини, які об'єднуються в одному складному реченні різними способами підпорядкування – послідовною підрядністю, однорідною та неоднорідною супідрядностями.

У тексті виявлено 46 синтаксичних одиниць, у складі яких функціонує кілька підрядних означальних частин: в 19 реченнях вони об'єднані однорідною супідрядністю, в 15 – неоднорідною, і в 5 – послідовною підрядністю. У 7 поліпредикативних одиницях містяться залежні означальні частини, які разом з відповідними головними утворюють на зовнішньому рівні речення окремі змістові блоки, об'єднані сполучниковим сурядним або безсполучниковим зв'язками. Вони становлять специфіку тексту: *Максим кланявся їм і вітав їх голосно, приязно; далі й Мирослава почала вітати старих тухольців, що стояли на дорозі; тільки Тугар Вовк ішов понурий та німий, навіть поглянути не хотів на тих смердів, що сміли супротивлятися волі його князя [с. 29-30]. Озеро се було закляте: в нім не було нічого живого, ні рибки, ні хробачка; з нього звірина, котра напилася, мусила згинути, а птиця, що хотіла перелетіти понад нього, мусила впасти в воду і втопитися [с. 36].*

Однорідне підпорядкування означальних частин допомагає всебічно розкрити ознаки предметів об'єктивної дійсності. Такий спосіб поєднання кількох частин атрибутивної семантики емоційно підсилює сказане у тексті, додатково акцентує на певних змістових деталях, звертаючи на них увагу читача: *Над шумним гірським потоком, на зеленій поляні серед ліса стояли шатри ловців, курилися раз у раз величезні огнища: де висіли на гаках кітли, оберталися рожни, де варилося і*

пеклось м'ясиво вбитої дичини для гостей [с. 8-9]. Своїм приміром вона освіжувала і піддержувала всю доколичну верховину, а особливо ті села, в котрих уже були княжі бояри і в котрих почалась уже руйнуюча боротьба між давнім громадством а новим панством [с. 49].

Будуючи поліпредикативну одиницю з однорідною супідрядністю, І. Я. Франко використовує 3 види сполучних засобів: **котрий** (60 %), **що** (20 %), **де** (20 %). В одному реченні для однорідного підпорядкування двох означальних частин вжито 2 різних сполучні засоби: *Іншим часом він уважав би на те, що перед ним батько Мирослави, але тепер він бачив тільки ворога, – ні, зрадника, чоловіка, що потоптав сам свою честь, котрому проте ніяка честь не належиться [с. 103]. У трьох інших синтаксичних одиницях І. Я. Франко опускає сполучний засіб у другій залежній означальній частині: *Хіба ж не соромно тобі, старому рицареві, ватажкувати над такими бездухами, що тільки юрбою смілі, мов барани, а поєдинчо нікотрий і за півмужа не стоїть? [с. 107]. Ясним, гарячим промінням воно блискотіло в калюжах крові, цілувало посинілі уста і глибокі рани трупів, крізь котрі витікав мозок, вистирчували теплі ще людські тельбухи [с. 114]. Двигнулася за ним монгольська сила, бродячи в воді з голосним плюскотом, від котрого лунали гори і стогнали ліси [с. 165].**

Як засвідчує аналіз, у всіх реченнях, крім одного, залежні частини розташовані у постпозиції. Лише в одному – інтерпозиція: *Народ, серед котрого вони живуть і котрий мусить поставляти оружних людей для оборони засіків, нерядо зносить їх владу над собою [с. 89].*

Використання **неоднорідного** способу підпорядкування залежних означальних частин зумовлене контекстуальною необхідністю передати в одній поліпредикативній одиниці описові деталі, які характеризують різні співвідносні слова: *Всюди через потік пороблені були вигідні з поруччями кладки, а зараз поза кашницями йшли скопані грядки з фасолею й горохом, що вилися вгору по тичинню, з буряками й капустою, а також загони пшениці, що чистими ясно-зеленими пасмугами простягалися далеко поза хати [с. 32]. Навіть густі сумороки, що хмарою лежали на горах і величезними клубами котилися з ярів і дебрів чимраз вище на верхи, не могли на його лиці закрити виразу глибокого невдоволення, гніву і якоїсь сліпої завзятості, що щохвиля розливався по ньому то їдким, прикрим сміхом, то понурою хмарою, – немов щось шарпало його сугубо несподіваними, судорожними рухами і давалося взнаки його гарному коневі [с. 74].*

Для такого підпорядкування автор найчастіше використовує сполучний засіб **що** (55, 2 %), часто поєднуючи його з іншими формальними елементами приєднання – сполучними словами **котрий** (36, 9 %), **де** (3, 95 %), **який** (3, 95 %): *Зате в полонинах, що були, так само, як і всі доокружені ліси, власністю тухольської громади, паслися великі отари овець, у котрих лежав головний скарб тухольців: з них вони добували собі одягу й страву, омасту й м'ясо [с. 26]. Молодці, що плавали на плотах, наблизившись до того місця, де потонув Максим з Бурундою, разом побачили Максима, виринаючого з води, здорового і сильного, і повітали його веселим криком [с. 181].* Одна предикативна частина завжди розташована в інтерпозиції, інша – після головної (у постпозиції).

Використання способу **послідовного** підпорядкування підрядних означальних частин спричинене необхідністю передати за допомогою 2-ї чи інших за порядком розташування означальних синтаксичних одиниць атрибутивну семантику компонента 1-ї (чи тої, яка передує), наприклад: *З рабським ушануванням*

розступилися монголи перед незнайомим приїжджим, що говорить їх мовою та ще й таким певним тоном, до якого вони привикли від своїх ханів та бегадирів [с. 82-83]. Він старався в інших вмовити надію, котра у нього самого почала щезати від першої хвилі, коли тільки побачив монголів, а то тим більше тепер, коли переважна їх сила вповні розвернулася перед очима обляжених [с. 102]. Се була давня тухольська контина, де діди теперішнього покоління засиляли свої молитви найвищому творцеві життя, Дажбогові-Сонцю, котрого образ означала на стелі викута золотовінчана півкуля [с. 144].

Серед зафіксованих одиниць виявлено таку відносну частотність вживання сполучних засобів: **що** – 33, 4 %, **котрий** – 33, 3 %, **який** – 13, 3 %, **коли** – 6, 7 %: *Він оповідав про діла Дажбога, про побіди Світовиди, про те, як три святі голуби, Дажбог, Світовид і Перун, сотворили землю з піскового зерна, як Дажбог три дні шукав на дні безодні, поки знайшов три зеренця: одно зерно пшениці, друге жита, а третє ячменю, і дарував їх першому чоловікові Дідові та його жінці Ладі; як Перун дарував їм іскру огню, а Світовид волосинку, з котрої за його благословенством зробилася корова й пастух, що його назвали Волосом [с. 146].* Усі залежні частини знаходяться у постпозиції.

Синтаксичні конструкції з кількома підрядними означальними частинами, виявлені в повісті „Захар Беркут”, теж характеризуються ускладненою будовою. Автор використовує ті ж засоби ускладнення, а також експериментує, поєднуючи в одному реченні декілька таких елементів:

Різновиди ускладнень	Кількість речень
Однорідні члени речення	21
Відокремлені члени речення	2
Вставні слова	1
Вставлена конструкція + однорідні члени речення	1
Однорідні члени речення + відокремлені члени речення	3
Відокремлені члени речення + вставне слово	1
Однорідні члени речення + вставне слово	1
Вставне слово + однорідні члени речення + відокремлені члени речення	1

Виявлено лише одну нову форму ускладнення структури залежної частини – вставлену конструкцію у поєднанні з однорідними членами речення, за допомогою якої І. Я. Франко доповнює основну інформацію додатковими відомостями, наприклад: *Священики надзирали остріше за тим, аби люди не молились по-давньому; молодіж перестала приносити дари Ладі й Дідові; діти виростили, не чувши нічого про давніх богів і давні звичаї; тільки між старцями де-не-де хоронились іще останки давньої, вільної, чисто громадської релігії, котра дозволяла кожній громаді мати свого окремого бога (як Тухля мала свого Сторожжа), котра не лякала людей карами й муками по смерті, але найбільшою карою вважала іменно саму смерть, смерть тіла й душі для людей неправедних [с. 144].*

Введення залежних частин означальної семантики у структуру неелементарних чи неелементарних речень зумовлене авторським стилем та

бажанням передати точніші вияви атрибутивної семантики, детальну описову характеристику явищ дійсності (*Величезним сусом підскаочив медвідь і штурнув на одного ловця свою збрую – буковий конар, котрий зі страшенною силою гепнувся о дерево* [с. 16]. *Той держав уже в руках простого, на оба боки остру шаблю, котру він називав медвідницею, і готовився віпхнути його вістря в груди звірові* [с. 17]), виявів почуттів, переживань персонажів. Використання підрядних означальних речень найчастіше характерне для передачі авторської мови (– *Авжеж, авжеж, що так ліше!* – крикнули деякі бояри, не бачучи насмішливого усміху, *що перелетів по устах Максима* [с. 18]. *Тухольці вірили, що тота липа – дар їх споконвічного добродія, царя велетнів, котрий засадив її власноручно на тухольській долині на знак своєї перемоги над Мораною* [с. 40]. *Се був знак, що рада зачата* [с. 42]), рідше – внутрішнього і зовнішнього мовлення персонажів: *Одно тільки клопотало його, що зробити з Мирославою, котра конче хотіла й собі стояти на окремій становищі, а не при боці свого батька* [с. 12 – 13]. *„Мій батько уцитькує громаду і радить подождати аж до громадського суду, на котрім те діло розбереться”* [с. 28]. *Боярине, віддай за мене доньку свою, котру я люблю дужче свого життя, дужче душі своєї!* [с. 37]. *Я просив у тебе руки твоєї доньки, котру я люблю, як її ніхто в світі не буде любити* [с. 38]. *Прощай і ти, моя зоре, що блиснула мені так чудово на одну днину, а тепер мушиш навіки для мене померкнути!* [с. 39]). Такі різноманітні типи синтаксичних одиниць стають виражальними засобами текстового полотна не тільки завдяки лексичному наповненню. Як зазначає С. Я. Єрмоленко, „у зв’язку з роллю синтаксису як засобу естетизації елементів різних функціональних стилів у художній прозі надто категоричним видається твердження про те, що образність художньої мови створюється тільки лексичними засобами” [2, с. 201 – 202]. Лексичні засоби передають основне змістове наповнення, а кількість підрядних частин у поліпредикативній синтаксичній одиниці, їхня семантика, спосіб розташування щодо головної створюють внутрішньотекстову динаміку, допомагають виразніше виявити авторський задум, підкреслити прихований сенс висловленого (підтекст).

Отже, дослідження особливостей функціонування складнопідрядних речень атрибутивної семантики у художній прозі І. Я. Франка спрямоване не лише на визначення ідентифікації письменника, але й на виявлення рис синтаксису української мови кінця XIX – початку XX століття, зокрема західноукраїнському її варіанті, які відбувалися у цей короткий період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баранівська О. С. Складнопідрядні речення з підрядними означальними в сучасній польській мові : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.03 / Оксана Степанівна Баранівська ; Національна академія наук України, Інститут української мови. – К., 2003. – 20 с.
2. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика / С. Я. Єрмоленко. – К. : Наукова думка, 1982. – 210 с.
3. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови / М. У. Каранська. – К. : Либідь, 1995. – 311 с.
4. Синявський О. Н. Порадник української мови, пристосований до буденного вжитку В. Сімовичем / О. Н. Синявський. – Харків ; Берлін ; Нью-Йорк : Космос, 1922. – 150 с. Режим доступу до електронної версії

документа: <http://archive.org/details/hramatykaukran00simouoft>. – Дата перегляду : 21 листопада 2012.

5. *Скоропода О. А.* До історії вивчення підрядних сполучників в означальних реченнях / О. А. Скоропада // Питання українського мовознавства : зб. наук. праць. – Львів, 1957. – Кн. 2. – С. 94 – 111.
6. *Слинько І. І.* Синтаксис сучасної української мови : проблемні питання [навч. посібник] / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 666 с.
7. *Франко І. Я.* Захар Беркут : образ громадського життя Карпатської Русі в XIII в. / І. Я. Франко. – Львів : Товариство ім. Т. Г. Шевченка, 1883 р. – 184 с.

FUNCTIONING OF COMPLEX SENTENCES WITH SUBORDINATE CLAUSES OF ATTRIBUTIVE SEMANTICS IN THE IVAN FRANKO'S NOVEL "ZAKHAR BERKUT" (1883)

Natalia Faryna

*Ivan Franko National University of Lviv
Department of Ukrainian language,
1/234, Universitets'ka St., 79001 Lviv, Ukraine
phone: (0322) 296 47 17
e-mail: natfaryna@ukr.net*

The article deals with the peculiarities of complex sentences with attributive subordinate clauses functioning, which are used in the Ivan Franko's novel "Zakhar Berkut" (1883). Descriptive and quantitative methods are applied for making the research. The author concentrates attention on the particularity of semantics of predicative parts and lists linguistic phenomena, by which the predicative parts are complicated. There are two main semantic groups: sentences with attributive-conjunctive and designative-attributive relations. The subordinate clauses are complicated by homogeneous parts of the sentence, expletives and expletive constructions, restrictive parts of the sentence and various combinations of the linguistic phenomena. The important structural elements of polypredicative constructions with attributive semantics are connective means qualitative and quantitative composition of which is determined not only by text, but first of all by linguistic features of Western-Ukrainian variant of literary language. The author often uses conjunctions *which*, less frequently connective word *what* (pronoun) and *what* (conjunction), *which*, *where*, *why*, *when*, *while* to connect subordinate parts. The postposition prevails among the methods of subordinate clauses arrangement in relation to the principle clauses. The article analyses the stylistic features of complex sentences with attributive subordinate clauses.

Keywords: complex sentences with attributive subordinate clauses, connective means, sentences with attributive-conjunctive and designative-attributive relations.